

Қалшабек А.Б.,* Тасполатов Б.Т., Исабек Ә.Ү.

филолог.ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

филолог.ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

«Филология» факультетінің 6М020500 - «Филология» мамандығының 2 курс магистранты

М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

АБАЙ ДАНАЛЫҒЫНЫҢ СЫРЫ?

Автор корреспондент: kalshabek_akjol@inbox.ru

Түйін: Мақалада Абай Құнанбайұлының даналық сыры және ұлылық қасиеттерінің сыры өзінің өледері мен қара сөздері негізінде талданады. Хакім Абай өзінің өлеңінде: «соқтықпалы соқпақсыз жерде өстім, мыңмен жалғыз алыстым кінә қойма», - дейді. Яғни тіршіліктен көп соққы көрген Абайдың ғұмырдан көрген ащы трагедиялары бұл сөзсіз екінің бірі көтере бермейтін ауыр қасірет, перзент зары, қазақтың зары, қала берді надандығы мұның бәрі де Абай өмірін рухани шиеленіске алып келді. Ғылым-біліммен шұғылданбай, қара қан басына қызмет етіп кеткендерді ақын «өзі үшін оттаған хайуандар», - деп бағалаған. Өмірде түк те қызық жоғын, баянсызын, байлаусызын білген хакім: «ойлы адамға қызық жоқ бұл жалғанда» деп, - әділ де әрі кесімді үкім шығарады. Міне осы айтқан мәселелер төмендегі мақаланың негізгі нысанасы әм көтеретін мәселесі.

Кілттік сөздер: даналық, форма, мазмұн, ғылым, ғұмыр, фәни, бақи, нұрлы ақыл, жылы жүрек, жан, тән

Сөзімізді бастамас бұрын айтарымыз мынау: Әрбір дүниенің қыры мен сыры болады. Сөз деген құдіреттің өзі – адам секілді. Формасы болады, мазмұны болады. Сөз мәйегін әр адам әр қалай тереді. Алайда ол сөз, сөз күйінде. Мұны басқа көз қараспен һәм басқа адам айтқан екен деп яки басқа сөзден мүлде ерекше ететін әлемі ол - сөздің астары әм мазмұны. Мазмұн - сөздің жаны. Алысқа орағытпай айтпағымыз: Абай Хакімнің ұлылығын шығармаларына қарап байқамақ керек. Олай болса сіздерге ерекшеліктерін шама-шарық келгенше там-тұмдап мысал етіп айтып көруді жөн көріп отырмыз.

Дүниенің жалған екендігінде еш шүбә жоқ. Алайда фәниден қызық іздеген адамдар үшін бұл ойымыз жаңсақ. Мысал келтірелік: Ес білгелі жақсы көріп сыйласар жанашырларымыз жанымызда жүр делік. Күндердің күнінде сол жанға медеу беріп, қуаныш сыйлар бір туысымыз дүниеден өтті. Қане, фәнидің мәңгілік бізге деген достығы, жоқ дүние деген – опасыз. Мұны білім иелері түсінсе, қара байыр түсінікте күнелткендер түсінбес. Түсінген күнде де күйбең тіршіліктің күйзелісімен ұмытып та кететініміз жасырын емес. Абай мұны сіз бен бізден артық түсінген. Тіршілік дегенің – тегіс жолда жүйткіген көліктей зулап өте шығатынын ұқтықпа, ұқпадық па? Анығын Алла біледі!

Абайды ұлы дейміз. Неге? Біз бұл ойды жазарда суық ақылға емес, данышпан айтқандай (бұл жерде Абай) нұрлы ақыл һәм жылы жүрекке ыңғай етіп отырмыз. Іске көшелік. Ең бірінші Абай өзге адамдардай емес еді. Бұған дәлел: «...**Жер ортасы жасқа келдік: қажыдық, жалықтық, қылып жүрген ісіміздің бәрінің баянсызын, байлаусызын көрдік, бәрі қоршылық екенін білдік. Ал, енді қалған өмірімізді қайтіп, не қылып өткізбекпіз? Соны таба алмай өзім де қайранмын**», - дейді [1, 116]. Осы күндегі ғұмырының орта тұсына келген адамдар осылай ойлай ма екен. Әлде олардың ойы; сол баяғы ақша табу, зәулім үй соғу, қымбат көлік пен сәнді киім бе?! Жоқ, баласының баласына дейін жетерлік байлық жинап кету ме?! Осылай ойлаған ұлы ма? Манағы Абайша ойлаған ұлы ма? Бұл сұрақтың жауабын «нұрлы ақылдың» иелері біледі!

Екінші: уайым қайғысыздығымызға уайым-қайғы қылып онан шығатын hareket таптық па? Талдап көрелік ендеше: Көбіміздің күлкі турасында айтатынымыз мынау:

«Өмір бір-ақ рет беріледі, күліп-ойнап қалайық». Бұл қай ойдан шығатын қорытынды? Уайымсыздықтың, қайғысыздықтың өзі – дерт яғни ауру. Яғни Абай аурудан айықтыратын емді тап дейді, һәм қыл дейді. Егер ол емделмей дерт күйінде қалса адамзатты мынадай күйге душар етуі мүмкін.

Тамағы тоқтық,

Жұмысы жоқтық

Аздырар адам баласын [1, 115], -

дегені сол қайғысыздықтан шығатын дертті хакім **«азғындық»** деп атады. Әлбетте, дұрыс айтылған. Ескерту тағы да Абайдан:

Уайым – ер қорғаны, есі барлық,

Қиыны бұл дүниенің – қолы тарлық.

«Еһе-еһеге» елірме, бозбалалар,

Бұл бес күндік бір майдан ер сынарлық[1, 127].

Үшінші: данышпан айтқан **«жан құмары мен тән құмары»**. Адамдардың көбі біледі екеуін, ажырата да алады. Бауыржан айтқан: **«ойламаса ми сасиды»** деп. Сасыған ми ғана жанның құмарын түсінбейді, сезінбейді. Жан деген – көзге көрінбейтін ғайып дүниенің бір бөлшегі, яғни Жаратқанға жақын. Ал тән деген – түбінде топыраққа баратын форма. Жауап тағы да Абайдан:

Жалығу бар, шалқу бар, іш пысу бар,

Жаңа сүйгіш адамзат, көрсеқызар.

Ар мен ұят ойланбай, тән асырап,

Ертеңі жоқ, бүгінге болған құмар.

Ойлан. Тәннің ертеңі жоқ деп отыр, уақытыңды оған арнама. Шіритін үшін шіренбе! Қадір-қасиеті жоқ, лақпа дүниемен былғанба, алдыңда өкініш. Жаратқанға жақындаудың жолын ізде!

Төртінші: Абай айтқан есті кісі мен есер кісінің паркы жайында. Данышпан суреттеген **есті кісі - «орынды іске қызығып, құмарланып, іздейді екен-дағы, күнінде айтса құлақ, ойласа көңіл сүйсінгендей болады»**. Ал есер кісі **«орнын таппай, не болса сол, бір баянсыз, бағасыз нәрсеге қызығып, құмар болып, өмірінің қызықты, қымбатты шағын итқорлықпен өткізіп алады екен-дағы, күнінде өкінгені пайда болмайды екен»** [1, 56] деп пенделік қағиданы осылай жіктейді. Абай естінің естісі. Ішкі сырым Абайға: ақылсыз пенделердің мынадай ақылды ойлары бар **«өмір бір рет беріледі, киіп қалайын, ішіп қалайын, қалтама тығып қалайын, сайып келгенде, «қолдан келсе, қоншыдан бас»** деген пәндәуи қағидаларын қай типке жатқызамыз? Манағы іші былғаныш пікірді айтушылардың парасат таразысы қай деңгейде болғаны сонда?! Абайдың: **«әуелі – пенде адам болып жаратылған соң, дүниеде ешбір нәрсені қызық көрмей жүре алмайды»** деген ой тұжырымының өзі жаңағы сөздің қасында жолда қалатын сықылды көрінеді. Әй, Абай-ай ғұмырдан түңілгеніңнің сыры енді белгілі болды-ау. **«Кімде-кім жаман болса, замандасының бәрі виноват»** дегеніңнің сыры мен сынына енді қанық болғандаймыз. Өткенде бір әншінің аузынан «адам секілді өмір сүргіміз келеді, отырыста отырып, ішіп-жеп, демалып» деген **оттауизмді** (Б.Момышұлының термині) тыңдағаннан кейін мынадай ой түйдік: санасыз жаралған төрт аяқты малдың өзі сүті мен етін, қымызы мен қымыранын еш міндетсінбей береді. Ақылсыз жаралған хайуан ғой деп мұрын шүйіретінімізді айтсаңызшы, адам адамнан қолдау табады деп ойлап ем, қателік екен, жаңағы айтылған жұмыр басты пендеден шыққан сөзден төрт аяқты мал артық. **Адам деген – бір боқ көтерген боқтың қабы** (Абай) екенін ұмытпағаны жөн. Жөнді жөнсіз пікір айтып адам болғаннан, адыра қал!

Бесінші: толғамды Абай айтқан ғылым жайлы суыртпақталық. Айналамыздан **«білімнің де, ғылымның да саудаға салынған заманы болды»** деген сыбыстарды да

құлағымыз еститін болды. Әйткенмен де уақыт өткен сайын көп нәрсенің қадірі кетіп бара жатқаны жұртшылыққа таңсық емес. Біздің бір білеріміз ғылымның қадірі адамдар арасында кетсе де Алланың алдында дәрежесі жоғары екені. Шаһкәрім Құдайбердіұлы сөзімізге жан берер:

Ғылымсыз адам – айуан,

Не қылсаң да ғылым біл.

Ғылымға да керек жан,

Ақылсыз болса, ғылым тұл [2, 251]. Он сегіз мың ғаламды алты-ақ күнде жаратқан Аллаһтың бір сипаты «Ғалым» екен. «Ғылым» деген биік дәрежелі ұғымды сақтап қалу үшін Абайға жүгініп көрелік. Не депті? «...Ғылымды, ақылды сақтайтұғын мінез деген сауыты бар. Сол мінез бұзылмасын! Көрсен қызарлықпен, жеңілдікпен, я біреудің орынсыз сөзіне, я бір кез келген қызыққа шайқалып қала берсең, мінездің беріктігі бұзылады». Арғы жағы ақылдың таразысында.

Алтыншы: Абайдың өмірден түйгені немесе өлім туралы ойтүйіткілі:

Алдымен ойымызға үндеу салатын бір дүдәмал ой маза таптырар емес. Ол: «Тағдырдың жарлығын білесіздер – өзгерілмейді. Пенде де бір іс бар - жалығу деген». Иә бұл сұраққа Шәкәрімше ақылдың көзімен қараған ләзім. Абай неден жалықты? Адамнан ба, заманынан ба, ғұмырдан ба? Біз Абайдың ұлылығының жұмбағын шешуге бір табан жақындаған секілдіміз. Тіршілігі кермек татыған жоқпа? Іштегі дертін бір-ақ сөзбен: «**Мен ішпеген у бар ма?**» деумен ақырын ғана күрсініс білдірмеді ме?! Абай ағыстың ағынымен емес, сол ағысқа қарсы жүзді. Бұл дегеніміз – пенде шірікінің неғұрлым жалған дүниеге абынса, жарықтық Абай соғұрлым барлығынан жеріп отырды. Қу тағдыр болашағынан мол үміт күттірген, жанына медеу еткен балаларын иненің жасуынан суырғандай ерте алды.

Адамның бір қызығы – бала деген [1, 65], -

демеп пе еді? Алайда сұм ажал қызығынан айырды. Өзі айтқандай: «**Тағдырға тәбдил жоқ**». Көрер қызық жоқ, ендігі үмітсіздік пен шарасыздық мағынасыз ғұмырдан жалығуға әкелді. **Жан дертіне** душар болды. Өзі айтқандай қайраттанды, бірақ сілкіп тастап кете алмады. Ақыры жеңілді. «**Бірақ осы жалығу деген әр нені көрем деген, көп көрген, дәмін, бағасын – бәрінің баянсызын біліп жеткен, ойлы адамнан шығады. Хаттақи ғұмырдың баянсызын, дүниенің әрбір қызығының ақырының шалақтығын көрген-білгендер тіршіліктен де жалықса болады**» деген ащы шындықты мойындайды. Абайдың ұлылығының да сыры осында. Бәрінің баянсыз, жалған екенін ерте түсінді, сөйтті де өзі айтқандай ақ қағаз бен қара сияны ермек етті. Мақсат – ертеңгі ұрпақ өкінбесін дегені. Дүниеден өтердегі өкініш - ғұмырдың мазағына ұшырау болып есептеледі. Ал дүниеден өтердегі бақыт - ажалдың құшағына құлау. Аманат жанды Аллаға қиянатсыз тапсыру. Абай мүмин ажал алқымына тақаған сәтте «**келген екенсің ғой**» деп езуіне күлкі үйірілуі Алланың сүйген құлы екендігін айғақтайтын шығар. Кім біледі? Дегдардың фәниден кетердегі соңғы сөзі:

Сарыарқаның самалы-ай,

Самалда өскен дүние-ай.

Қорлықта өткен өмір-ай

Өтті деген осыма-ай? [3, 89]

Иә, өтті. Әйткені заңдылық осы. Заңдылыққа өлшем жүрмейді. Қолымыздан келетіні – көндігу ғана. Басқаға шара жоқ.

Әдебиеттер тізімі:

1. Абай шығармаларының екі томдық толық жинағы, 1-том: Өлеңдер мен аудармалар. Алматы: Жазушы, 2004. 296 б.
2. Шәкәрім шығармалары. Өлеңдер, дастандар, қара сөздер. Алматы: Жазушы, 1988. 560 б.
3. Жеті ғасыр жырылайды, 1-том. Алматы: Жазушы, 2008. 400 б.

Аннотация: В данной статье рассмотрены секрет мудрости и секрет величия по стихотворениям и словам назиданиям Абая Кунанбаева. Великий Абай в своём стихотворении писал так: «Соқтықпалы соқпақсыз жерде өстім, мыңмен жалғыз алыстым кінә қойма». Абай прошёл через многое. И то, что он пережил (потеря сына, нерешаемые проблемы общества и т.д.), не каждый сможет преодолеть. По мнению, просветителя слепой эгоизм рождает самое отрицательное явление в поступках людей. Выше показанные проблемы являются объектом и основной сутью данной статьи.

Abstract: In conclusion the article analyzed the secret of wisdom and greatness of AbayKunanbayev on the basis of his poems and sayings. In his poem, KhakimAbay said, "I grew up on a non-percussion track, and not blame myself for being alone with a thousand". That is, the bitter tragedies of Abay, who suffered the most from life, were undeniably the worst tragedy, the loss of a child, the Kazakh loneliness, the ignorance that all led to the aggravation of Abai's life. Functional grammar learns a language from content to structure. Also in the temporal category, they learn the language in a functional sense